

Сунь-дзи
Мистецтво війни

Ямамото
Цунетомо
Хагакуре
Книга самурая

Сунь-дзи
Мистецтво війни

ПОПЕРЕДНІ ОБРАХУНКИ

1

Без усвідомлення того, що війна для країни — надзвичайно важлива справа, що вона — основа життя і смерті для її населення, а для держави — шлях виживання чи загибелі, годі дати собі раду. Отже, мусиш ретельно зважити все наперед.

2

Для передбачення наслідків війни треба вивчити п'ять основних чинників і визначити в такий спосіб, що має під рукою твій противник, а чим володієш ти сам. Перше — це шлях, друге — клімат, третє — земля, четверте — командувач, п'яте — закон.

Шлях змушує людей жити в гармонії з правителями, тоді їхні помисли збігаються, народ готовий, не знаючи страху і не сумніваючись у своєму проводирі, жити й померти разом із ним.

Клімат визначає ясні й похмурі дні, пору доби, холод чи спеку, перебіг часу та зміну пір року.

Земля означає далекі чи близькі терени, небезпеки й переваги місцевості, широкі й вузькі місця, загалом — можливість загинути чи врятуватися.

Командувач — поєднання розуму, справедливості, людяності, відваги, мужності та дисциплінованості водночас.

Закон — це правила й накази, військовий лад, шляхи командування військами, способи організації постачання.

Не повинно бути командирів, які не знають цих п'ятьох чинників. Здобуде перемогу той, хто осягне їх — інакше він приречений на поразку. Ось чому в попередніх обрахунках

потрібно зважати на такі обставини, порівнюючи спроможності протиборчих сторін. Чий правитель мудріший, а командувач талановитіший? Яка зі сторін ліпше оберне на свою користь вигідність рельєфу чи кліматичних умов? Військо якої зі сторін сумлінніше виконує накази та має краще навчених командирів і вояків? Чиє військо витриваліше й ліпше споряджене? Яка сторона справедливіше нагороджує і карає? Знаючи відповіді на ці запитання, можна висувати про ймовірного переможця у війні, а також про того, хто зазнає поразки.

3

Той командувач, який скористається моїми порадами, святкуватиме вікторію. Хай він і надалі командує. Той, хто злегковажить попередніми обрахунками, неодмінно програє. Такого треба звільнити. Той, хто почує мої поради щодо шляхів досягнення успіху, триматиме ситуацію під контролем і, скориставшись нею, зможе досягти своїх зовнішніх цілей.

Контролювати ситуацію — отже, вміти зробити вигідними для себе будь-які сукупні умови й співвідношення сил.

Війна — це завжди крутість. Якщо ти в чомусь вправний — обдурюй ворога, прикидайся невмілим. Коли щось використовуєш — заперечуй. Перебуваючи близько, заплутуй, вдавай, що ти далеко, а якщо далеко — вдавай, що близько. Жадібного противника примани тим, чого він прагне найбільше. Скориставшись посіяним безладом у стані ворога, захоплюй його. З цілковито підготовленим будь наповітря. Сильного ворога уникай. Якщо противника легко розгнівати — провокуй, дратуй такого. Із самовпевненим поведись так, щоб роздмухати його пиху — нехай вважає себе непереможним. Виснажуй ворога, не давай йому перепочинку. Серед дружніх посій розбрат і чвари, атакуй зненацька, звідки тебе не чекають.

Якщо командувач матиме на оці всі ці способи, перемогу його війську гарантовано, проте не можна передбачити, з чого саме він муситиме скористатися.

Більші шанси на перемогу має той, хто ще до початку бойових дій ретельно обрахував свої переваги над противником. І навпаки, хто не спланував свої дії успішно, той програє. Нарахував багато переваг — переможеш, мало — зазнаєш поразки. Без планування про перемогу можеш забути. З огляду на самий лише процес планування майбутньої битви, для мене є очевидним, хто з неї вийде звитяжцем, а хто — ганебно програє.

ПРОВАДЖЕННЯ ВІЙНИ

Сунь-дзи сказав:

1

Є правило провадження війни, згідно з яким потрібно мати: швидкісних чотирикінних бойових колісниць — тисячу, важких обозних возів — тисячу, обладунків — на сто тисяч люду, продовольство у військо треба доправляти за тисячу лі¹. Якщо додати ще й зовнішні та внутрішні видатки, зокрема на прийняття послів, матеріали (фарби, клей), спорядження колісниць та озброєння, то все це обходиться в тисячу золотих на день. Тільки маючи такі кошти, можна мобілізувати сотисячне військо.

2

Вирушаючи у військовий похід, намагайся досягати перемоги швидко, щоб вояки не занепадали духом і не притуплювалася зброя. Не виснажуй сили тривалими облогами фортечних мурів, збирай усі сили для рішучого удару, інакше може забракнути людських резервів і сил та засобів держави. А знекровлене військо — легка здобич для сусідніх правителів, які неодмінно скористаються твоїм слабким місцем, щоб завдати підступного удару. Тоді навіть найкращі радники не зможуть запобігти лихові.

¹ Лі — китайська міра довжини, яка приблизно дорівнює 0,5 км (тут і далі прим. перекладача).

3

Отож відомо про таких командирів, які, не будучи майстерними в провадженні бою, все-таки досягали блискавичних перемог, проте історія не знає успішних полководців, які б перемогли, затягнувши війну та виснаживши вояків. Тривалі війни завжди шкодять країні. Тому той, хто не усвідомлює цілком усієї шкоди війни, не здатний до кінця зрозуміти її користі від воєнних дій.

4

Майстерний у провадженні війни не мобілізуватиме вояків удруге, не завозитиме продовольство по кілька разів. Зброю і військовоє спорядження він бере у своїй країні, а провіант відбирає у ворога, тож їжі для війська в нього завжди вдосталь.

5

Скарбниця держави спустошується постачанням війська для далекого походу, а якщо він ще й затягується, це призводить до зубожіння всього народу. Товари поблизу військових розташувань продаються задорого, а отже, кошти тануть, і доводиться збільшувати податки й трудову повинність населення. Сили виснажуються, гроші закінчуються, у країні з десяти дворів дев'ять стають пустою. Простий люд бідніє на сім десятих своїх статків, а держава зазнає втрат від зламаних колісниць і возів, потрощених обладунків і шоломів, витрати стріл і луків, щитів з галябардами, списів, загибелі й виснаження коней та биків — усе це сягає шістдесяті відсотків державних коштів.

6

Тому мудрий командувач прагнучиме забезпечити своє військо провіантом з ворожої землі, тоді одна міра спожитого збіжжя противника дорівнюватиме двадцятьом власним, одне відро його фуражу, відповідно, коштуватиме так само, як двадцять своїх відер.

8

Бажаючи вбити ворога, найперше слід викликати лють у своїх вояків, спонукаючи їх захоплювати майно противника — зацікавлюй їх збагаченням. Якщо в бою на колісницях було захоплено десять ворожих, винагороди тих, хто це зробив, лише зміни на колісницях короги на свої, а потім користуйся ними разом з власними. До полонених стався добре — це означає перемогти ворога й самому стати сильнішим.

Тому й кажуть: важлива швидка перемога, а не затяжна війна. Командувач, який осягнув мистецтво війни, має владу над долями людей, він відповідає за безпеку своєї держави.

СПРАМЕТІЯ НАПАДУ

Сунь-дзи сказав:

1

Найліпшим вислідом воєнної кампанії завжди вважатиметься підкорена переможцем, але не поруйнована країна противника, а також збережене від розгрому протиборче військо, змушене здатися в полон. Ліпше примусити до полону батальйон, роту чи відділення противника, підкоривши власній волі, ніж знищити їх ущент у кривавій бійні, сплюндровавши при цьому їхню державу.

2

Здолати ворога хоч у ста битвах ще не означає досягти вершини переваги, значно ліпше — змусити вояків противника здатися без бою. Справжнім мистецтвом завжди буде вміння просувати свої інтереси, діючи на випередження — руйнуючи задуми ворога, гірше, коли руйнувати доводиться його спілки, досягаючи цього дипломатичною грою, але значно гірше — намагатися перемогти у відкритому воєнному протистоянні, серед якого найгірше — облога фортечних укріплень. Це найгірший варіант нападу, до якого вдаються тільки за крайньої

потреби, коли інші способи вичерпано. Спорядження й підготовка важких бойових возів забере три місяці, земляні вали й насипи потребуватимуть зусиль іще трьох місяців, відтак командувач, вмираючи з нетерплячки й розпалений гнівом, кине своїх вояків, як мурашок, на штурм, і хоча третина з них загине, але фортецю вони так і не захоплять. Такі безрозсудні атаки призводять до поразки.

3

Саме тому досвідчений командувач перемагає протиборчу сторону без бою. Він захоплює фортеці, не атакуючи їх, знищує ворожу країну без затяжних боїв. Змагаючись за владу в Піднебесній, він мусить повною мірою застосовувати свою військову майстерність, тоді військо його буде незборимим, а звитяга — цілковитою. Це і є закон стратегічного нападу. Ведучи військо в бій, скористайся такими правилами: якщо твоя армада вдсятеро перевищує ворожу — оточуй її; уп'ятеро — атакуй; удвічі переважною силою вклинься, розрубуючи вороже військо на частини. Якщо маєш рівносильну потугу з противником, для перемоги мусиш застосувати стратегічний маневр. Якщо ж сил для протидії забракло — утікай, або знайди спосіб оборонитися. Не підготувавшись як слід, значно поступаючись ворогові — намагайся ухилитися від сутички. Заслабкий загін, навіть попри рішучий спротив, завжди може стати здобиччю ворога.

4

Майстерність і знання військового командувача — запорука міцності держави. Якщо воєначальник недостатньо талановитий — це слабе місце для всієї країни. Правитель може зашкодити власній армії двома нерозважними вчинками:

— «сплутати» військо своїм наказом іти вперед, не знаючись на засадах командування, не розуміючи, коли армія готова до наступу, а коли — до відступу;

— викликати збентеженість і сумніви серед командного і рядового складу своїм безпосереднім втручанням у керу-

вання військом, не розуміючи ані завдань армії, ані воєнної стратегії.

Зневірене й охоплене сумнівами військо стає легкою живою для правителів сусідніх земель, які неодмінно скористаються з нагоди. Таке безтямне прагнення правителя керувати військом за цивільними правилами може посягти безлади у його власній армії, коли вона зазнає поразки, а ворогам буде подаровано перемогу.

Отже, відомо про п'ять випадків, коли передбачають, що війна може стати успішною для того, хто її почав: командувач-переможець знає напевно, коли битися можна, а коли — не варто; він має розуміння щодо співвідношення сил своїх і противника та знає, що іноді перемога можлива меншою потугою проти чисельнішого протиборчого війська; вельми багато для перемоги важить певність намірів командирів та їхніх підлеглих, усі вони мають бути об'єднані спільною метою; для цілковито підготовлених вояків заскочений зненацька ворог не створить значних проблем; талановитим командувачем не повинен попіхати правитель його держави. Розуміння цих п'яти обставин — шлях до перемоги.

5

Тому кажуть: знаючи себе і свого ворога, не матимеш жодної поразки хоч би й у ста сутичках; знаючи ворога, але не знаючи себе, здобуватимеш перемоги, але й поразок матимеш не менше; не знаючи ані себе, ані ворога, ризикуєш зазнавати нищівного удару завжди.

УМЦВИ

Сунь-дзи сказав:

1

Майстерніший у війні користується сприятливою нагодою для перемоги над ворогом, лише досягнувши попередньо власної непереможності й будиши певним у власній спроможності. Власна міць залежить від тебе, тим часом як можливість пере-

моги над ворогом забезпечує його вразливість. Досвідченіший у провадженні війни знає: можна зробити так, що ворог тебе не здолає, але годі сподіватися на його добровільне бажання віддати перемогу противнику. Тому й кажуть, що навіть передбачувану перемогу гарантувати не можна.

2

Не дати себе перемогти — означає втримати оборону, втім, для перемоги конче потрібні наступальні дії. Переможне військо обороняється, коли за браком сил змушене вичікувати, атакує ж, маючи значну перевагу, щойно з'являється нагода завдати поразки ворогу. Вправний в обороні ретельно приховує від противника власну позицію, закопуючись глибоко, мало не в підземне пекло. Тим часом дії майстерного в нападі такі стрімкі й несподівані, ніби його послано вражати ворога з дев'ятого неба. Перемога в цьому протиборстві дістається більш досвідченому, тому, хто зможе водночас і військо своє зберегти.

3

Уміння передбачити перемогу, як будь-хто інший, не робить людину досконалою. Перемога, здобута без зусиль, не буде найкращою. Адже не вважаємо наймогутнішим того, хто може підняти легку пир'їнку, як і найзіркішим — спроможного бачити сонце й місяць, та й здатність чути гуркіт грому — не ознака тонкого слуху. Так і перемога над слабшим противником у давнину робила командувача досвідченим завойовником, однак він не заживав слави ані відважного, ані мудрого. Це свідчило лише про бездоганність організації протистояння — тобто про те, що було вжито всіх заходів для безумовної перемоги. Отже, досвідчений у провадженні війни себе від поразки убезпечує насамперед, але ніколи не знехтує нагодою завдати поразки противнику. Тому й кажуть: переможне військо не кидається у бій, не обрахувавши наперед можливості свого успіху, тоді як приречене на поразку вороже військо робить навпаки, марно сподіваючись на перемогу.

4

Той, хто вміє перемагати, ретельно виконує правила шляху і дотримується закону, тому він сам керує і тріумфом, і поразкою.

5

Умовами мистецтва війни є: перша — розрахунок, друга — обсяг, третя — чисельність, четверта — порівняння, п'ята — перемога. Йдеться про те, якою великою є територія, від цього залежить її залюдненість і насиченість ресурсами, відповідно, звідси чисельність війська, що впливає на виважування сил, від якого своєю чергою залежить і сама перемога. Отож і кажуть: військо, що забезпечило собі перемогу, можна порівняти з ваговитим зливком, на противагу якому кинуту малу дробину — переможене військо противника.

Командувач-переможець кидає в бій усю свою військову потугу, мов лавину з гір, що не знає перешкод. Так він досягає цілковитої перемоги.

ПЕСТАВИНИ

Сунь-дзи сказав:

1

Керувати численним військом у війні все одно, що кількома вояками, це питання організації командування. Вести його в бій треба, правильно розподіливши сили на частини. Коли їх атаковано, слід намагатися уникнути одночасної поразки всього війська, діючи за ситуацією, вдаючись як до прямих відкритих наступів, так і до хитроців. Ворога атакують так, мов каменюкою трощать крихке яйце, це ніби наповненість проти порожнечі, коли сильне стикається зі слабким.

2

У бою важать відкриті прямі атаки, у досягненні перемоги — частіше непрямі, що їх називають стратегічними маневра-

ми. Отже, вдалі стратегії командувача роблять його безмежним, як небо і земля; невичерпним, мов повноводі ріки. Зійшовши, мов місяць і сонце, на завтра він сходить знову; проминувши, починається наново — як пори року змінюють одна одну. Є лише п'ять головних нот, але ніхто не почує всього можливого розмаїття їхніх поєднань; кольорів так само п'ять, та годі побачити всю мінливість відтінків; не більше п'яти й смаків, та чи хто розрізнив усі їхні зміни. Те саме й у будь-якій війні: є відкритий прямий наступ, а є стратегічний спосіб, вони взаємозалежні й постійно змінюються, підживлюючись один від одного, мов у замкненому колі. Хто здатний їх вичерпати?

3

Лише раптовий стрімкий потік може зрушити каміння; крилатий хижак блискавично схопить здобич, попередньо точно зваживши момент нападу. Тільки досвідчений звияжець спроможний діяти стрімко, швидко розрахувавши потрібний момент. Він подібний до туго напнутої тятиви лука, що своєчасно випускає свою стрілу в ціль.

4

Попри суцільний безлад, на полі бою його не охоплює раптове сум'яття; непереможний, він міцно тримає позицію навіть у хаосі битви.

5

Попри позірний безлад, усе в бою має бути добре організоване, треба мати достатню хоробрість, щоб вдавати боягуза, як і силу, імітуючи слабкість. І порядок, і безлад є наслідком організації управління; хоробрість і боягузтво часто продиктовані обставинами; слабкість і сила війська залежать від потенціалу його позиції. Тому вправний командувач уміло використовує потенціал свого війська: вводить ворога в оману, провокуючи того на потрібні собі дії. Зрештою спокушений вигодою ворог приходить забрати жадане, висунувши своє військо із займаних укріплених позицій і наразивши його тим самим на нищівний удар.

Бувалий у бувальцях командувач використовує наявний потенціал і не вимагає неможливого від підлеглих, розумно розподіливши відповідальність між ними. Він діє відповідно до ситуації, посилаючи своїх вояків у бій, мов скочує кругляки чи колоди з гори. Зазвичай колоди й кругляки на рівній поверхні лежать нерухомо, але з крутосхилу вони скочуються. Якби вони були квадратні, їх було б важко пересувати, а завдяки округлостям форми — легко. Це й називається створити сприятливі обставини.

СЛАБКІСТЬ І СИЛА

Сунь-дзи сказав:

1

Сповнений сили той, хто першим прийде на поле бою; той же, хто з'явиться другим і змушений буде одразу похапцем вступати в бій, стомиться завчасу. Досвідчений командувач сам контролює противника, не дозволяючи йому керувати собою. Вигода — це те, що змусить ворога першим почати рух; стримати ворога може хіба що острах поразки. Тому й кажуть: не дай сильному ворогові зберегти сили; виснажуй голодом ситого, змушуй рухатися навіть урівноваженого, хто й не збирався рушати з місця.

2

Створюй у ворога враження, що скеровуєш своїх вояків туди, де він очікує, насправді нападай неждано зовсім в іншому місці. Військо може легко здолати шлях навіть у тисячу лі, коли дорогою не натрапляє на опір ворожих сил. Легко перемагати на місцевості, де ворог має слабкі місця. Свою оборону зміцни так, щоб вона стала неприступною фортецею для противника. Ворог не здатний протистояти війську, що атакує під проводом досвідченого командувача, так само він не розуміє, з якого боку краще нападати на військо противника, навченого оборони. Найбільша філігранність — не дати воро-

гу помітити ані сліду твого, ані звуку не почути про тебе й від тебе — тоді лише зможеш долі ворогів твоїх затиснути міцно у власний кулак!

3

Нападаючи, бий у слабину ворога, користуйся незахищеною їм — тоді він не зможе зупинити тебе. Відступай, не даючи себе наздогнати, не показуй противнику вразливість свою. Не залишай ворогу вибору, коли збираєшся напасти на нього, змушуй прийняти бій, навіть попри зведені ним ваги чи глибокі рови навколо місця, яке він узявся захищати. Не бажаючи битися, зумій оборонити свою позицію, хай навіть позначену уявною лінією. Дій хитрістю, спровадь ворога на хибний керунок, щоб він, попри все своє бажання, не зміг атакувати тебе.

4

Коли зможеш розкрити ворожі позиції, не виявивши йому своїх, матимеш перевагу над розосередженим противником. Свої сили тримай повними, зібравши в єдиному кулаку, ворожі ж змушуй розпастися на десять частин для протистояння тобі, тоді зможеш вдарити по кожній з них окремо своєю переважною силою, адже матимеш своїх вояків десятеро проти одного ворожого. Отже, перемога дістанеться легше тому, хто матиме для вирішального удару чисельніше військо.

5

Не виказуй ворогові місце, де збираєшся завдати йому удару. Не знаючи напевне, де саме на нього чекати, він муситиме готуватися до бою в різних місцях одночасно, отже, розпорозить своє військо на малі частини. Тому й кажуть: хто підготувався до бою на фронті, той залишив оголеним тил; навпаки, підсилюючи тил, ворог знекровлює фронт; готуючись до нападу з лівого флангу, оголює правий тощо. Змушений бути готовим до удару скрізь, ворог відчуватиме брак сил. Це означатиме, що він намагається запобігти нападові, відчуваючи твою перевагу, і що саме завдяки їй ти зміг змусити його до цього. Тому й кажуть: хто знає день і місце бою, той зможе ата-

кувати, навіть подолавши відстань у тисячу лі; коли напевно невідомі ані час, ані місце битви, тоді ліве крило не зарадить у скруті правому, воєки на фронті — тилові, а тил — фронту. У такому разі байдуже, далеко чи близько доведеться битися.

6

Навіть наявність у країни Ю величезного війська ще не означає його гарантованої перемоги у війні. Адже відомо, що перемогу творять люди. І хай твій противник переважає кількісно, твоє завдання — не дати йому шансу скористатися цією перевагою.

7

Тому, плануючи свій майбутній успіх, а з ним і втрати, мушиш дізнатися якомога більше про плани ворога. Зважуй його можливості; підштовхуй до розкриття вразливих місць, визначай розташування сил, щоб знати, звідки чекати загрози. Вивідуй усіма можливими способами, що спонукає його до дії чи бездіяльності. Зіткнення з ворогом покаже, чого в нього в надлишку, а чого бракує. Свої ж позиції і наміри ховай якнайретельніше.

8

Не виявляючи своєї справжньої суті, пристосуйся до обставин противника так, щоб навіть найбільш законспіровані шпигуни не змогли розкрити твоїх справжніх намірів, а найпрозорливіші командири ворожого війська — знайти шляхів протидії тобі. Діючи в такий спосіб, зможеш приховати від сторонніх напрацьовані задля перемоги методи й стратегії. Адже в перемозі для всіх видимим є лише зовнішній вияв, внутрішнє ж наповнення і засоби її досягнення невідомі для більшості людей. Тим-то й кажуть: виграшні стратегії завжди різні, а форми їх змінюються залежно від ситуацій.

9

Військо нагадує воду, що ніколи не тече вгору, лише збігає вниз. Військо перемагає завдяки вмінню уникати місць, добре

ЗМІСТ

<i>Сунь-дзи. Мистецтво війни</i>	3
Попередні обрахунки	5
Провадження війни	7
Стратегія нападу	9
Умови	11
Обставини	13
Слабкість і сила	15
Боротьба за перемогу	18
Дев'ять змін	21
Рух війська	22
Форми місцевості	26
Дев'ять видів місцевості	29
Вогняний напад	34
Використання шпигунів	36
<i>Ямамото Цунетомо. Хагакуре. Книга самурая</i>	39
Вступ	41
З книги першої	44
З книги другої	78
З книги третьої	94
З книги четвертої	95
З книги шостої	97
З книги сьомої	101
З книги восьмої	110
З книги дев'ятої	123
З книги десятої	129
З книги одинадцятої	141
Дозвільна вечірня розмова	150
Примітки	154